

جستاری نقدگونه بر عقاید و افکار «محبی الدین» مشهور به ابن عربی

آیت الله سید عباس اسلامی کاشانی

www.ketab.ir

بیت

۱۴۰۱

اسلامی کاشانی، سیدعباس، ۱۳۳۵ -

جستاری نقدگونه بر عقاید و افکار «محمی الدین» مشهور به ابن عربی / سیدعباس اسلامی کاشانی. - قم:

مؤسسه بوستان کتاب، ۱۴۰۱.

۲۵۶ ص. - (مؤسسه بوستان کتاب: ۳۱۴۳) (فلسفه و عرفان)

ISBN 978-964-09-2481-5

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتاب‌نامه: ص. [۲۴۱] - ۲۴۹؛ همچنین به صورت زیرنویس.

نمایه.

۱. ابن عربی، محمدبن علی، ۵۶۰ - ۶۳۸ق. - نقد و تفسیر. ۲. عارفان - قرن ۷ق. ۳. عرفان

- متون قدیمی تا قرن ۱۴. ۴. تصوف - متون قدیمی تا قرن ۱۴. الف. مؤسسه بوستان کتاب. ب. عنوان.

۲۹۷ / ۸۹۲۴

BP ۲۷۹/۲

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۹۰۳۴۹۱۴

۱۴۰۱

www.ketab.ir

■ موضوع: فلسفه و عرفان

■ گروه مخاطب: تخصصی (طلاب و دانشجویان)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۳۱۴۳

مسلسل انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۸۱۴۹

بوستان کتاب

بوستان کتب

جستاری نقدگونه بر عقاید و افکار «محبی الدین» مشهور به ابن عربی

• نویسنده: آیت الله سیدعباس اسلامی کاشانی

• ناشر: مؤسسه بوستان کتاب

• لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

• نوبت چاپ: اول ۱۳۸۱ • شمارگان: ۵۰۰

• بها: وبسایت رسمی مؤسسه بوستان کتاب

۱۳۸۱

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتاب است

printed in the Islamic Republic of Iran

♦ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفاییه)، ص پ ۳۷۱۸۵/۹۱۷، تلفن: ۷-۳۷۷۴۲۱۵۵-۳۷۷۴۲۱۵۴، شمار: ۳۷۷۴۲۱۵۴، تلفن پخش: ۳۷۷۴۴۴۲۶

♦ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)

♦ فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، بلاک ۹۵۱، تلفن: ۶۶۹۶۹۸۷۸

♦ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۳۲۲۳۳۶۷۲

♦ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۳۲۲۲۰۳۷۰

♦ فروشگاه شماره ۵ (رنگین کمان، فروشگاه کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، نش خیابان ارم، تلفن: ۳۷۷۴۳۱۷۹

اطلاع از تازه های نشر از طریق پیام کوتاه (SMS)، با ارسال شماره همراه خود به ۱۰۰۰۲۱۵۵ و یا ارسال درخواست به:

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail: info@bustaneketab.com

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: www.bustaneketab.com

با قدردانی از همکاری که در تولید این اثر نقش داشته اند:

- اعضای شورای بررسی آثار • سرویراستار: محمدرضا منصفی سرونانی • ویراستار: علیرضا سالوند
- نمایه پرداز: دکتر علیرضا مظلوم رهنی (عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر قدس)
- اصلاحات حروف نگاری: مهدیه قرباندوست • صفحه آرا: حسین محمدی • بازخوانی نهایی متن: سیدعلی اصغر هاشمی نسب
- کنترل فنی صفحه آرای: سیدرضا موسوی منش • طراح جلد: امیرعباس رجبی • اداره آماده سازی: حمیدرضا تیموری
- اداره چاپخانه: مجید مهدوی، ناصر منتظری و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی.

رئیس مؤسسه

محمدباقر انصاری

فهرست مطالب

۱۱ پیش‌گفتار
۱۷ مقدمه
۵۱ بخش اول: نگاهی به فلسفه و عرفان (کلیات)
۵۱ ۱. تعریف و ماهیت فلسفه
۵۴ ۲. چگونگی رابطه علم و فلسفه
۵۸ ۳. ماهیت عرفان
۵۹ الف) معنای قرآنی و روایی عرفان
۶۰ ب) معنای اصطلاحی عرفان
۶۰ ج) زمان در دیدگاه عرفا
۶۰ د) معنای عرفان در کلام امیر مؤمنان <small>علیه السلام</small>
۶۲ ۴. لفظ صوفی
۶۳ الف) اعتقادات صوفیه در یک نگاه
۶۴ ب) تعبیر صوفیه از امانت در آیه ۷۲ احزاب
۶۵ ۵. نوع نگرش عرفانی
۶۷ ۶. بررسی واژه عدالت و عصمت در عرفان

جستاری نقدگونه بر عقاید و افکار «محبی‌الدین» مشهور به ابن‌عربی

- ۶۹ اتصال نفس ناطقه انسانی به مبادی عالیه از منظر فلسفه مشا و إشراق
- ۶۹ الف) امکان اطلاع انسان از غیب
- ۸۲ ب) مفهوم علم غیب از دیدگاه قرآن کریم
- ۸۴ ج) چگونگی و گستره علم پیامبر ﷺ و ائمه معصومان علیهم‌السلام
- ۹۱ بخش دوم: فلسفه حیات
- ۹۳ فلسفه حیات از دیدگاه قرآن مجید
- ۹۴ آیه‌های الهی در آفاق و آنفس
- ۹۷ هدف جهان متحوّل
- ۱۰۵ الف) اتصال و استمرار حرکت
- ۱۰۷ ب) غایت خلقت در روایات
- ۱۰۹ ج) ارتباط متغیر با ثابت
- ۱۱۱ د) ارتباط نور و ظلمت
- ۱۱۵ بخش سوم: بررسی افکار و عقاید ابن‌عربی از منظر بزرگان اهل تسنن و تشیع
- ۱۱۵ نظریه امام خمینی ره در نقد کلام محبی‌الدین عربی و محقق قونوی
- ۱۲۷ دگرگونی‌های محیطی عصر مولانا و تأثیر آن بر افکار وی
- ۱۳۰ نتیجه دگرگونی‌های محیطی عصر مولانا و پیدایش دو طریقه مهم در عرفان اسلامی
- ۱۳۱ دیدار مولانا با شمس تبریزی
- ۱۳۲ بررسی نگرش اخلاق نظری و عملی با عرفان نظری و عملی
- ۱۳۴ موضوع فلسفه الهی
- ۱۳۶ انگیزه عارف در عرفان عملی
- ۱۳۸ افکار و عقاید محبی‌الدین در یک نگاه عالمانه
- ۱۴۲ ۱. افکار و عقاید انحرافی ابن‌عربی از دیدگاه ابن‌تیمیه

فهرست مطالب

- ۱۴۳ ۲. علاء الدین سمنانی
- ۱۴۴ ۳. برهان الدین بقاعی
- ۱۴۴ ۴. شیخ احمد احسانی
- ۱۴۵ مخالفان افکار و عقاید ابن عربی در میان شخصیت‌های تراز اول اسلامی شیعی
- ۱۴۵ ۱. سیدحیدر آملی
- ۱۴۵ ۲. مقدّس اردبیلی
- ۱۴۶ ۳. علامه مجلسی
- ۱۴۷ بخش چهارم: افکار و عقاید محیی الدین در نگاه میرزای قمی در سه رساله
- ۱۴۷ ۱. شرح حال میرزای قمی رحمته الله علیه
- ۱۴۸ ۲. دوران تحصیل
- ۱۴۹ الف) اقامت در قم
- ۱۴۹ ب) سال درگذشت و مدفن
- ۱۴۹ ۳. استادان و مشایخ اجازه
- ۱۵۰ ۴. شاگردان
- ۱۵۰ ۵. معاصران
- ۱۵۳ ۶. جایگاه علمی
- ۱۵۶ ۷. نظر میرزا در مورد عقاید ابن عربی
- ۱۶۱ ۸. نظر میرزا در مورد عقاید ابن عربی در رساله ردّ بر صوفیه
- ۱۶۲ الف) پاره‌ای از گفتار محیی الدین
- ۱۶۳ ب) تقریر قیصری
- ۱۶۳ ج) جواب تقریر قیصری
- ۱۶۵ د) اشکال بر کلام محیی الدین
- ۱۶۸ ۹. بحث تکمیلی نقدهای فقهی بر افکار و عقاید محیی الدین

پیش گفتار

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي تَحَيَّرَ الْعُقُولَ وَالْأَفْهَامَ فِي كِبْرِيَاءِ ذَاتِهِ، وَكَلَّتِ الْأَلْسُنُ وَالْأَقْلَامُ فِي بَيِّنَاتِ صِفَاتِهِ، وَدَلَّ عَلَى وَحْدَانِيَّتِهِ نِظَامَ مَصْنُوعَاتِهِ، تَلَالِآتٍ عَلَى جِبَاءِ الْكَائِنَاتِ أَنْوَارُ عَظَمَتِهِ، وَتَهَلَّلَتْ عَلَى صَفَحَاتِ الْمُمْكِنَاتِ آثَارُ قُدْرَتِهِ، وَالشُّكْرُ عَلَى مَا رَفَقْنَا لِإِزْهَاقِ الْبَاطِلِ وَإِحْقَاقِ الْحَقِّ، وَمَنْ عَلَيْنَا بِكَشْفِ الْحَقِّ وَسُلُوكِ نَهْجِ الصِّدْقِ وَالصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ عَلَى أَشْرَفِ السُّقَرَاءِ الْمُقَرَّبِينَ، وَقُدْوَةِ التَّبِيِّينَ، سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا أَبِي الْقَاسِمِ مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَاهْلِ بَيْتِهِ، مَصَادِرِ الْعِلْمِ وَمَنَابِعِ الْحِكْمَةِ الَّذِينَ بِهِمْ تَنَبَّأَتِ الْكَلِمَةُ، وَعَظَمَتِ النِّعْمَةُ، هُدَاةِ الدِّينِ وَأَيْمَةَ الْمُسْلِمِينَ، سَعَدَ مَنْ تَبِعَهُمْ وَالْأَهَمُّ خَابَ مَنْ جَحَدَهُمْ وَعَادَاهُمْ، وَأَنْكَرَ فَضْلَهُمْ وَنَاوَاهُمْ، خَسِرَتْ صَفْقَةُ عَبْدٍ أَعْرَضَ عَنْهُمْ وَاتَّخَذَ مُطَاعاً سِوَاهُمْ، اللَّهُمَّ احْشُرْنَا فِي زُمْرَةِ الْمُتَمَسِّكِينَ بِهِمْ، وَاللَّاذِينَ بَيْنَائِهِمْ وَاجْعَلْنَا مِنَ الْمُقْتَسِبِينَ مِنْ مَشَاكِي أَنْوَارِهِمْ، وَ الْمُسْتَضِيئِينَ مِنْ نَبَارِسِ آثَارِهِمْ وَأَخْبَارِهِمْ آمِينَ.

قرآن برای عارفان تنها یک کتاب به مانند دیگر کتاب ها نیست، بلکه کلام خدا است که از عرش برین وبه واسطه روح الامین (جبرائیل) بر قلب پاک حضرت ختمی مرتبت نازل شده است؛ پس عین حیات و چشمه جوشان عشق الهی است که از قاعده لطف بر عارفان سرازیر گشته است. شاید رمز

جستاری نقدگونه بر عقاید و افکار «محبی‌الدین» مشهور به ابن‌عربی

پویایی و تأثیرگذاری عارفان بر جوامع بشری و رمز جاویدبودن ایشان، همین ارتباط با کلام الهی و فهم آن باشد.

شیعه‌گرایی خاص در اسلام بر اساس مجموعه‌ای از نظریات و تحلیل‌های کلامی و تاریخی است و مستندات فتاوی فقهای شیعه کتاب خدا و سنت پیامبر ﷺ است. علما و محدثان بزرگ اسلام که پرچم‌داران این نهضت و نحله فکری هستند، علم همراهی و شاگردی مکتب اهل بیت علیهم‌السلام را برافراشته و در تمام مراحل زندگی بشری، چراغ راه هدایت امت از ظلمات و بدعت‌ها بوده‌اند و همواره در بزنگاه‌های تاریخ و در سخت‌ترین برهه‌ها از مبارزه فکری و عملی با کژراه‌های اندیشه‌های نوظهور و الحادی و باطل تحت عناوین به اصطلاح «عرفان و فلسفه و صوفی‌گری» از حیات نورانی اسلام و کیان مذهب تشیع دفاع جانانه کرده‌اند و اسلام عزیز را از این فرقه‌های ضال و مضل نجات نموده‌اند.

ارتباط قرآن با فقه امامیه

فقه امامیه یکی از مذاهب فقهی در اسلام است. این مذهب از آن رو که پیروان آن از شیعیان دوازده‌امامی‌اند به فقه شیعه و از آن رو که به فرمایشات امام جعفر صادق علیه‌السلام، منسوب است به فقه جعفری مشهور است.

شیوه نقد عارفان و ارباب شریعت

آتش عشق پس از مرگ نگردد خاموش

این چراغی است کز این خانه به آن خانه رود^۱

همان‌گونه که فلسفه اسلامی، عرفان و کلام محصول حوزه معرفت

۱. حافظ شیرازی، دیوان.

دینی است، نقد هر یک نیز از همان حوزه برون تراویده است. فیلسوف، عارف و متکلم هر کدام بر آن اند که در محدوده و حوزه مسائل مربوط به خود لایه‌های درونی و بیرونی دین را کاویده، تفسیر و تحلیل دقیق‌تر، بهتر، کامل‌تر و جامع‌تری از دین ارائه دهند و به معرفتی شفاف و زلال‌تر نائل آیند. نقد فلسفه، عرفان و کلام که خود معرفتی است چونان معرفت‌های دیگر و جویای حقیقت، از بدو پیدایش و به همراه هر یک از معرفت‌های سه‌گانه فلسفه، عرفان و کلام پدیدار گردیده است.

البته تنها ارباب شریعت و دیانت نبوده‌اند که به نقد فلسفه، عرفان و کلام روی آورده‌اند، بلکه خداوندان این معارف نیز خود از آغاز به نقد، تحلیل و پالایش آن پرداخته‌اند. بررسی آثار برجای مانده، بهترین گواه بر این سخن است.

در خصوص نقد عرفان و تصوف - که اکنون سخن درباره آن است - متون بسیاری از عارفان و صوفیان بر جای مانده است. البته شیوه نقد عارفان به مراتب با شیوه نقد ارباب شریعت متفاوت است. اینان بر آن بوده‌اند وجود عرفان را از لوث بدعت که گاه به آن گرفتار می‌آمد، پاک کنند و نیز آن را از دست ناهلان رهایی بخشند و در راه تعالی آن کام بردارند. برای نمونه می‌توان به کتاب التصفیه فی أحوال المتصوفه اشاره کرد. نویسنده این اثر قطب‌الدین ابوالمظفر منصور بن اردشیر عبادی (م ۵۴۷ق) از جمله صوفیان سده ششم هجری، در نگارش این اثر بر آن بوده تا با پرداختن به نقد و تحلیل تصوف، صوفیان واقعی را از متظاهران به تصوف بازشناساند.

شیوه نقد نویسنده

نویسنده کتاب حاضر می‌کوشد به صورت توصیفی - تحلیلی با نقل دیدگاه‌های بزرگانی از شیعه امامیه همچون سیدحیدر آملی، مقدس اردبیلی، علامه مجلسی،

جستاری نقدگونه بر عقاید و افکار «محبی‌الدین» مشهور به ابن‌عربی

میرزای قمی و نقل نظریات افرادی از اهل سنت همچون ابن تیمیّه، علاء‌الدین سمنانی، برهان‌الدین بقاعی، شیخ احمد احسانی، به نقد دیدگاه‌های ابن‌عربی و دیگر عرفا درباره وحدت وجود پردازد، ماهیت عقل، تأویلات و مکاشفات و دیگر مفاهیم عرفانی را از منظر متکلمان اسلامی روشن کند.

بی‌شک بررسی، تحلیل و شناخت این‌گونه نقدنوشته‌ها در بالندگی حوزه معرفت دینی و درک بهتر و کامل‌تر در این زمینه مفید خواهد بود؛ چون حرکت مستمر به سوی تقویت نظریه‌پردازی و جنبش تولید علم در صورتی امکان‌پذیر خواهد بود که پژوهشگران این عرصه با چگونگی پیدایش، تحول و تطور گرایش‌های گوناگون آشنا خواهند شد.

آشنایی اجمالی با نویسنده

آیت‌الله سیدعباس اسلامی کاشانی از استادان حوزه علمیه قم و از متفکران عرصه علوم انسانی است که اندیشه‌های وی در مراکز آکادمیک (دانشگاهی) و آموزش عالی کشور موضوع نقد و بررسی است. وی نتیجه مطالعات خود را پس از مطالعه و ملاحظه بیش از یکصد منبع و مأخذ علمی و اسلامی پرارزش مذهبی، در کتاب حاضر بازتاب داده است.

احاطه وی بر احادیث و مدارک اهل تسنن و توانایی او در نقض و ابرام موضوعات مختلف، در هر بخشی از اثر حاضر جلوه‌گر است.

شرح حال نگارنده

سیدعباس اسلامی کاشانی در سال ۱۳۳۵ در کاشان چشم به جهان گشود و تحت آموزه‌های پدر و مادر خود بزرگ شد و در همان آغاز کودکی به همراه والدین به قم سفر کرد و پس از گذراندن تحصیلات جدید، وارد حوزه علمیه قم شد و ادبیات و سطوح عالی حوزه را نزد استادان معروف آن زمان، هم‌چون

حضرات آیات عظام حاج سید محمد باقر سلطانی، حاج شیخ محمد تقی ستوده و شیخ جعفر سبحانی و حکمت را از حضرت آیت الله جوادی آملی و حاج میرزا یحیی انصاری شیرازی و دیگران فرا گرفت و در جهت ادامه تکمیل مبانی در درس خارج فقه و اصول آیات عظام آن زمان، همچون حاج شیخ محمد علی اراکی، حاج سید محمد رضا موسوی گلپایگانی، نجفی مرعشی، حاج میرزا هاشم آملی لاریجانی، حاج شیخ مرتضی حائری یزدی و حاج سید مرتضی فیروز آبادی حضور یافت و پس از ارتحال مراجع نامبرده در درس مرحوم آیت الله العظمی حاج شیخ محمد تقی بهجت فومنی رحمته الله و حضرت آیت الله العظمی حاج شیخ ناصر مکارم شیرازی (دام ظلّه) شرکت کرد و فراگیری جامعی از این دروس داشت.

مراجع عظام تقلید حوزه علمیه قم با صدور اجازات صریح و محکم و درج تقریظات بزرگوار علمی او، مراتب مقام استادی ایشان را کاملاً تأیید کرده‌اند. خدمات ارزنده اسلامی کاشانی در عرصه‌های علمی، اخلاقی، مردم‌داری ستودنی است.

تلاشی ناتمام

اتقان کار علمی کاشانی در آثار چاپ شده، مورد قبول اهل نظر افتاده است، به طوری که برخی شفاهی و بعضی کتبی نظر خود را اعلام کرده‌اند؛ برای نمونه آیت الله العظمی محمد علی گرامی از مراجع تقلید شیعه و از اساتید برجسته و با سابقه درس خارج فقه، طی مقدمه‌ای بر کتاب «جستاری نقدگونه بر افکار و عقاید محیی الدین مشهور به ابن عربی» در خصوص بیان شخصیت و مراتب علمی مؤلف می‌نویسد: «رساله نقد افکار محیی الدین عربی نوشته جناب آیت الله سید عباس اسلامی کاشانی را اجمالاً ملاحظه کرده، تورق و قدری مطالعه نمودم. آن را رساله مفیدی یافتیم.